

OBJEKTÍVNE PODMIENKY SKVALITNENIA VNÚTROMESTSKÝCH NARUŠENÝCH ČASTÍ

Prof. Ing.arch. Tibor Alexy, DrSc.

Premeny urbanistickej štruktúry ako dôsledky jej prirodzeného vývoja sú podmienené jednak objektívnymi zákonitosťami reštruktúracie a jednak subjektívnymi ideovokultúrnymi cieľmi spoločnosti. Tvorivý výsledok je potom závislý na miere súladnosti alebo rozpornosti oboch činiteľov. Objektívne determinanty vstupujú do reštrukturačného procesu nezávisle od spoločenských alebo individuálnych predstáv.

Naopak uplatnenie subjektívnych zámerov je výrazne podmienené objektívnymi tendenciami. Preto pre tvorivý revalorizačný vstup do existujúcej narušenej urbanistickej štruktúry je užitočné poznávať, definovať a cieľavedome využívať tieto zákonitosti, či oprieť subjektívne tvorivé snaženie o objektívne pôsobiace tendencie reštruktúracie. Smer skvalitňovania narušenej vnútromestskej štruktúry navodzujú najmä niektoré zákonitosti pretvárania a zákonitosti vzťahové.

Z oblasti zákonitosti pretvárania ide najmä o zákonitosti valorizačného charakteru, ktoré navodzujú gradáciu, zhutňovanie, zväzovanie, zdokonaľovanie alebo rozvoj štruktúry. Je to najmä zákonitosť: integrácie, intenzifikácie, homogenizácie, spolyfunkčňovania štruktúry a pod. Jedná sa o oblasť urbanizačných zákonitostí, ktoré pôsobia vo vecnej, materiálnej rovine urbanistickej štruktúry. Prejavujú sa te da relatívne exaktnou konkretizáciou fyzikálnych charakteristík štruktúry. K nim sa pridružuje (najmä v ťažiskových polohách) sústava urbanizačných zákonitostí, ktoré navodzujú a podmieňujú vyššiu kvalitu, dojemovú účinnosť prostredia urbanistickej štruktúry, napr. vyššiu urbanitu. Je to najmä zákonitosť zmešťovania, prekryvania diferencovaných prvkov, zidentitnenia štruktúry a pod. Ide o zákonitosti, ktoré pôsobia prevažne v citovej, dojemovej oblasti. Ich realizačné vyjadrenie je preto do značnej miery závislé na subjektívnom hodnotení prostredia urbanistickej štruktúry.

Zákonitosť integrácie stavia na tendenciách prirodzeného preskupovania aktivity do ťažiskových polôh a na ich zákonitej expanzii (najmä III. a IV.sektoru). Tým sa znásobuje potenciál integračných a intenzifikačných predpokladov štruktúry a vytvárajú sa predpoklady pre následné (dodatočné) prevrstvenie a organické previazanie solitérnych a monofunkčných útvarov. Spravidla relatívne voľné - extenzívne - priestory (tieňové oblasti prvotnej urbanizácie) sa stávajú ťažiskami života a polohou maximálnej integrácie. Integračné tendencie takto podmieňujú vzájomnú spätosť často i nesúrodých aktivít, či štruktúrnych častí do organickej jednoty.

Proces integrácie prevrstvením funkčných zložiek štruktúry sídla vytvára optimálne podmienky pre spoločenské komunikovanie a umožňuje najúčinnejšiu psychickú a fyzickú väzbu na prostredie. Tým sa integrácia podieľa na valorizácii urbanistickej štruktúry, pri jej súčasnom permanentnom pretváraní.

Zákonitosť intenzifikácie je významný objektívny prejav rozvoja a zhodnocovania urbanistickej štruktúry. Uplatňuje sa v rôznych polohách a štruktúrach sídelného útvaru rôznorodo, s diferencovaným účinkom na charakter prostredia. Urbanistickú intenzifikáciu možno všeobecne charakterizovať ako prirodzené zefektívňovanie urbanistickej štruktúry. Je vyvolaná jednak vonkajšími nárokmi, ako napr.:

- šetrenie poľnohospodárskeho pôdneho fondu
- šetrenie krajiny, prírodných oblastí
- šetrenie energií
- šetrenie časových strát
- efektívnejšie využívanie technickej a sociálnej infraštruktúry a pod.

Vonkajšie nároky vstupujú do intenzifikačného procesu v zásade imperatívne, majú povahu prevažne kvantitatívnu a urbanizačný proces ich musí v zásade rešpektovať.

Ich charakter je prevažne kvalitatívny a odvíjajú sa z účinnosti pozemkovej renty. Sledujú najmä:

- homogenizáciu
- polyfunkčnosť
- dynamizáciu, diferenciaciu štruktúry
- umocnenie vzťahov
- dojmovú účinnosť prostredia, atď.

Intenzifikácia je jednou zo zložiek urbanizačného procesu, ktorá sa podieľa na stimulácii urbanistickej štruktúry vo všetkých úrovniach urbanizácie. Prejavuje sa napr. doplnovaním, kompletizáciou, rastom štruktúry dovnútra, množením, aglomerovaním, resp. výmenou neefektívnych prvkov (článkov) štruktúry a pod. Intenzifikácia v polohe reštrukturačnej má charakter relatívnej kontinuity, časopriestorovej a polohovej diferencovanosti. Vykazuje gradačno-degradačný vývojový trend pri celkovom zvyšovaní intenzity a komplexnosti štruktúry.

Homogenizácia urbanistickej štruktúry je objektívna urbanizačná zákonitosť, ktorá podmieňuje neustále zhutňovanie, dotváranie a kompletizáciu založenej hmotovo-priestorovej skladby v zmysle jej vyššej hodnoty, komplexnosti a štruktúrálnej principiálnosti (zdokonaľovania). Homogenizácia je vlastne špecifickým prejavom (súčasťou) intenzifikačného procesu urbanistickej hmotovo-priestorovej štruktúry. Navodzuje postupný realizačný vstup do nezastavaných, nevyužitých, voľných polôh v rámci štruktúry. Podmieňuje tak následné prepojenie a organické previazanie izolovaných prvkov voľnej štruktúrálnej skladby do zomknutých skladobných zložiek pevnej (viazanej) hmotovo-priestorovej štruktúry. Alebo navodzuje prehodnotenie, či výmenu objemovo neadekvátnych prvkov pevnej skladobnej sústavy.

Prirodzeným dôvodom homogenizácie je prirodzená snaha o racionálne investičné využitie voľných a výhodných polôh v urbanistickej štruktúre, doprevádzané prirodzenou potrebou dotvoriť (zlepšiť) jej priestorovú hodnotu. Významným homogenizačným dôvodom je aj požiadavka efektívnejšieho využitia zariadení technickej infraštruktúry. Prirodzený homogenizačný proces podmieňuje permanentnú valorizáciu hmotovo-priestorovej štruktúry je jedným z hlavných determinantov procesu jej vyzrievania.

Zákonitosť polyfunkčnosti možno kvalifikovať ako historicky determinovaný zákonitý urbanizačný prejav formovania špecifickej ur-

banistickej štruktúry, ktorá prirodzenou integráciou na seba nadväzujúcich a vzájomne sa podmieňujúcich funkčných zložiek sa podieľa na vytváraní špecifického nadradeného mestského prostredia. Ide najmä o súhrn a vzájomné previazanie atraktívnych a doplnkových, funkčných zložiek, ktoré pôsobia na prostredie oživujúco, gravitujúco. Ich lokalizácia sa riadi prirodzenými tendenciami dostrednej gradácie a vrcholí v centre resp. v ťažiskových polohách.

Rozsah, proporcia, význam a poslanie jednotlivých funkčných zložiek v polyfunkčnej štruktúre sú rozdielne a dynamické. S vývojom spoločnosti, resp. sídelného útvaru, sa funkčné zložky neustále menia kvantitatívne a kvalitatívne. Súčasne sa mení ich vzájomný vzťah i vplyv na prostredie.

V zásade ide o nepretržitý proces tvorby, pretvárania a dotvárania (aktualizácie) funkčných zložiek, ktorý spravidla smeruje k zvyšovaniu polyfunkčnosti, a tým i k zvyšovaniu mestskosti, k stupňovaniu živosti prostredia. Spolyfunkčňovanie je špecifická relatívne dynamická zložka vyzrievania funkčnej charakteristiky urbanistickej štruktúry s potenciálnym predpokladom rešpektovania priestorového charakteru štruktúry.

K zákonitostiam transformačným sa pridružujú zákonitosti vzťahové, ktoré navodzujú systémovosť (organickosť) štruktúry a vzájomnou súčinnosťou smerujú k artikulácii štruktúry sídelného útvaru, napr. zákonitosť:

- polarizácie štruktúry
- gravitačnej účinnosti nadradených článkov štruktúry
- dostrednej gradácie
- diferencovanej urbanity
- verejnosti a intimity prostredia
- symbiózy diferencovaných štruktúr a ďalšie.

Zákonitosť polarizácie vychádza z prirodzenej významovej, funkčnej, hodnotovej, polohovej a vývojovej rozdielnosti zložiek urbanistickej štruktúry a túto rozdielnosť svojou účinnosťou permanentne modifikuje. Uplatňuje sa v širokej škále diferencovaných článkov, zložiek a prejavov urbanistickej štruktúry, ktoré svojou protichodnosťou a vzájomnou súčinnosťou podmieňujú dynamickú mnohotváranosť charakteru prostredia sídelného útvaru.

V mnohoznačnej škále polaritných charakteristík štruktúry vystupuje do popredia najmä polaritná súvzťažnosť:

- vyšších (nosných - nadradených) a nižších (doplnkových) článkov, útvarov štruktúry
- prírodných a umelých prvkov zložiek
- intenzívnych a extenzívnych zložiek
- rušných (verejných) a kludných (intímnych) prostredí
- polyfunkčných a monofunkčných súborov
- dynamických a statických zložiek prostredia
- geometrických a vegetatívnych foriem atď.

Prakticky väčšina zložiek štruktúry a systému urbánneho útvaru má svoj protipól - ich dialektický vzťah determinuje otvorenosť - dynamiku urbanistickej štruktúry, podmieňuje jej neustály pohyb a zhodnocovanie. Z vnútorného napätia polaritných zložiek urbanistickej štruktúry rezultuje teda vyššia kvalita. Polaritný vzťah má sínusoidný realizačný prejav tým, že vo vývoji štruktúry dochádza k preferovaniu jedného pólu (spravidla na úkor druhého pólu), prekročením stupňa únosnosti jednostranného vývoja si nerovnovážny stav vynúti potrebu kompenzácie nedostatkov a tým nutnosť rozvíjania druhého pólu. Pre reštrukturačný, resp. rekonštrukčný proces je dôležité poznanie, že v polaritnom vzťahu je obsiahnutý progres urbanistickej štruktúry, že sú v ňom zašifrované objektívne predpoklady aktívneho usmerňovania - pozitívneho reštrukturačného trendu.

Zákonitosť verejnosti a intimity prostredia má v procese artikulácie urbanistickej štruktúry zvláštne postavenie. Jej pochopenie a tvorivé využitie sa stáva aktuálnym najmä v súvislosti s riešením mestskosti. Jej základným znakom je verejnosť ktorá zákonite vyvolá i požiadavku intimity súkromia v priestorovej štruktúre sídelného útvaru. Znamená to, že sa obidve zložky v rámci celku menia v čase (presúvajú a nahrádzajú sa) a ďalej, že sa objavujú vo vzťahu vzájomného oddeľovania a zväzovania v konštalácii vzájomného gradovaného prelínania. Uplatnenie naznačeného urbanizačného prejavu v diferencovaných podmienkach sídelného útvaru je nerovnomerné najmä v obytných častiach rôzneho charakteru a lokalizácie. To znamená, že popri zabezpečení aktuálnych základných funkčných podmienok sa podľa polohy v rámci pretvárajúceho sa sídelného

útvaru uplatňuje raz tendencia zvyšovania intimity, nerušenosti, priestorovej uvoľnenosti, inokedy (a to v záujme vyššej zložky systému sídelného útvaru) preferencia mestskosti, rušnosti, verejnosti prostredia. Tým napr. pôvodne tichý monofunkčný súbor nadobúda charakter živých intenzívne urbanizovaných zväzujúcich článkov celkovej štruktúry. Uplatňovanie polaritného vzťahu verejnosti a intimity prostredia stavia na cieľavedomom a citlivom riešení proporcionality oboch komplementárnych charakteristík priestorovej štruktúry.

Dôležitou východiskovou bázou kryštalizácie týchto otázok je samotná historická urbanistická štruktúra, ktorá ponúka široký sortiment intímnych priestorov, ich prehodnotením na súčasné podmienky sa ponúka možnosť zhodnotenia urbánneho prostredia pri súčasnej konvergencii tradičných a nových tvorivých výsledkov.

Zákonitosť gravitačnej účinnosti urbanistickej štruktúry, resp. jej vyšších nadradených, alebo nosných zložiek úzko súvisí so zákonitosťami polaritných vzťahov. Je vlastne ich špecifickou formou.

Zákonitosť gravitačnej účinnosti vyjadruje vzájomný vzťah jednak vyššieho pólu k celku (čo sa najvýraznejšie prejavuje vo vzťahu centra ako gravitačného jadra k sídelnému útvaru). Alebo vyjadruje zákonitý vzťah vyššieho a nižšieho jadra v hierarchii ťažiskových útvarov urbanistickej štruktúry. Ide o :

A - lokalizačný vzťah, v ktorom si nadradený gravitačný útvar zákonite udržuje centrálnu ťažiskovú polohu v gravitačnom priestore celku, vyvoláva jeho, relatívne rovnomerný rast, resp. mení svoju polohu v smere nevyhnutného rozvoja urbanistického útvaru.

Rovnako účinný je aj gravitačný vplyv vyššieho jadra na nižšie, priťahuje ho k sebe a samo sa voči nemu svojimi zložkami vysúva. Tým sa navodzuje tendencia ich vzájomného prepojenia.

B - hodnotový vzťah princípu gravitačnej účinnosti pôsobí dvoma smermi a to dovnútra, pričom navodzuje exponenciálne zhodnocovanie nadradenej zložky - gravitačného jadra. Toto zákonite zvyšuje svoj kvantitatívny a kvalitatívny potenciál a tým úmerne zväčšuje svoju atraktivitu, priestorový gravitačný rádius. Prejavuje sa to vyššou

a permanentne zvyšovanou hodnotou prostredia, komplexnosti, intenzity urbanity, rozšírenej ponuky uspokojovania mnohostranných potrieb, bohatosti výberu, voľného rozhodovania, atď. V atrakčom priestore teda navonok vyvoláva gravitačná účinnosť zhutňovanie štruktúry v zmysle dostrednom, tým navodzuje koncentračné, intenzifikačné, integračné prejavy v zmysle ich dostrednej gradácie. Tým podmieňuje hierarchické a kvalitatívne valorizovanie a diferencovanie urbanistickej štruktúry, jej kontinuitu i premenlivosť.

Zákonitosť diferencovanej urbanity, podmieňuje polaritné vyjadrenie funkčne, významovo i charakterovo diferencovanej štruktúry sídelného útvaru. Ide jednak o urbanitu všeobecne, t.j. celkovú urbanitu, ktorá sa týka celej štruktúry urbánneho útvaru a ktorá podmieňuje dosiahnutie takého stupňa kvality prostredia, pri ktorom sa úmerným zviazaním všetkých zúčastnených činiteľov vyvoláva komplexnosť, súlad charakteru prostredia s jeho poslaním podľa nárokov a predstáv spoločnosti na konkrétnom stupni jej rozvoja. Vzťahuje sa na urbánny celok, všetky jeho časti a polohy a pozitívne vplýva na ich ďalšie zhodnocovanie. Rozdielny stupeň urbanity vytvára gradovaný vzťahový systém, ktorý je prirodzeným integračným faktorom pohybu, ruchu, koncentrácie, od extenzívnych, relatívne monofunkčných polôh kludu, k vyšším ťažiskovým polyfunkčným urbánym polohám, teda k intenzívnej urbanite, s vyšším stupňom intenzity a atraktivity štruktúry. Intenzívna urbanita sa týka tej časti urbánneho prostredia, kde súčinnosťou bohatej palety činnosti, atrakcií, funkcií kvantity a kvality urbánnych prvkov a životných procesov sa podmieňuje vyššia kvalita, atraktivity, špecifickosti a identity prostredia (živé polyfunkčné, frekventované, mnohotvárne prostredie - prostredie intenzívnych spoločenských kontaktov).

Zákonitosť symbiózy diferencovaných štruktúr má mnohostrannú účinnosť, uplatňuje sa v celej tradičnej štruktúre. Sleduje zosúladiťnosť rôznorodých, hlavne historických a nových prvkov s cieľom vytvorenia vyššej priestorovej kvality a adekvátnosti kompozičnej skladby, úmerne novým podmienkam priestorovej štruktúry. Uplatňuje

rôznorodú škálu vzťahových a formových prejavov podľa ideovej hodnotovej a kvantitatívnej rozdielnosti polaritných komponentov a podľa stupňa ich zosúladiťnosti, resp. rozpornosti. Špecifickým prejavom princípu symbiózy je vyšší hodnotový efekt vzájomného prekrývania diferencovaných prvkov štruktúry. Je typickým prirodzeným prejavom rekonštrukčného procesu, ktorý vnášaním nového činného elementu do danej štruktúry vyvoláva výrazovú zmenu prostredia, navodzuje vyššiu kvalitu v zmysle obohatenia výrazu, dynamizácie, teda negácie fádnosti, umocňovania špecifickosti, identity prostredia, atď.

Objasňovanie objektívnych urbanizačných zákonitostí je východiskom hlbšieho pochopenia tradičnej urbanistickej štruktúry a prirodzeného procesu jej formovania. Ich cieľavedomou a vhodnou aplikáciou vo svetle nových spoločenských podmienok sa vytvára predpoklad tvorivého kreatívneho zásahu do meniacej sa podstaty sídelnej štruktúry. Tieto zákonitosti sú teda najúčinnnejším výstupom i pre formulovanie tvorivých postojov pri skvalitňovaní narušenej urbanistickej štruktúry.